

Recenzja książki: *„Dobra rada złota warta”, czyli porady dla śląskiej gospodyni (na materiale z XIX i pierwszej połowy XX wieku)*

Marcela Szymańska

Polskie Towarzystwo Ludoznawcze Oddział w Opolu

ORCID: 0000-0001-6481-6656

Nakładem Wydawnictwa Muzeum „Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie” ukazała się licząca sto osiemdziesiąt stron publikacja Doroty Światały-Trybek zatytułowana: *„Dobra rada złota warta”, czyli porady dla śląskiej gospodyni (na materiale z XIX i pierwszej połowy XX wieku)*. Jest ona 20. już pozycją serii „Monografie i Materiały MGPE”. Zasadniczym celem książki jest zapoznanie czytelnika z wybranymi aspektami kultury dnia codziennego na przestrzeni prawie 150 lat.

Polskie piśmarstwo poradnikowe ma dość długą tradycję, bo jego początki sięgają schyłku średniowiecza, kiedy to popularne były tzw. wzorniki zachowań zaliczane do nurtu literatury parenetycznej¹. Nieco później – w związku z kształtującymi się obyczajami biesiadnymi – zaczęły pojawiać się prace o charakterze dydaktycznym, propagujące wzorce zachowania się przy stole², jak również poradniki dla myśliwych, porady gospodarskie, kucharskie, językowe, ogrodnicze czy zaadresowane do matek. Rady i pouczenia umieszczano między innymi w kalendarzach, książkach kucharskich, na receptach lekarskich. Poczynione uwagi wprowadzające wskazują, że poradnictwo już od dawna pełni istotną rolę w życiu rodzinnym, społecznym i zawodowym człowieka.

■ 1 E. Ficek, *Poradnik. Model gatunkowy i jego tekstowe aktualizacje*, Katowice 2013, s. 58.

2 J. Kolbuszewski, *Poradnik towarzyski*, [w:] *Słownik literatury popularnej*, red. T. Żabski, Wrocław 1997, s. 302–304.

Opracowanie Doroty Światały-Trybek poszerza wiedzę czytelnika na temat funkcjonowania gospodarstw domowych na Górnym Śląsku w XIX i w 1. połowie XX wieku. Autorka jest znaną kulturoznawczynią i folklorystką, od blisko 30 lat zajmuje się badaniem śląskiego dziedzictwa kulturowego (w różnorodnych wymiarach i zakresach). W ostatnich kilkunastu latach ważnym obszarem jej badań stała się kultura kulinarna, co znalazło wyraz w licznych publikacjach *stricte* naukowych. Na pierwszym miejscu trzeba przywołać *Leksykon dziedzictwa kulinarnego Śląska* (2021), który w opinii specjalistów jest „nowym typem słownika języka i kultury, łączącym harmonijnie podejście lingwistyczne i kulturoznawcze, próbującym uchwycić przemiany kulturowe przy jednoczesnym zachowaniu obrazu tradycji”³. Do innych wartościowych pozycji współautorstwa D. Światały-Trybek niewątpliwie zaliczyć należy monografię „Dobry żur, kieł w nim szczur”. *Dziedzictwo kulinarne Śląska w tekstach kultury* (2018) oraz trzy tomy pokonferencyjne: *Kulturowo-językowy obraz Śląska* (2017), *Dziedzictwo kulturowe Śląska. Materiały, analizy, interpretacje* (2019), *Dziedzictwo kulinarne Śląska w nowych kontekstach interpretacyjnych* (2021). Podejmowane przez autorki tematy utwierdzają w przekonaniu, że Śląsk jest regionem nadal nie do końca odkrytym i zbadanym⁴.

W znacznym stopniu lukę tę wypełnia recenzowana książka, będąca pokaźnym zbiorem (bo liczącym ponad 600 tekstów) wskazówek odnoszących się głównie do prowadzenia gospodarstwa domowego, ale również dotyczących domowych sposobów leczenia różnych dolegliwości czy nawet zabiegów pielęgnacyjnych ciała. Imponujące jest bogactwo źródeł, do których Autorce udało się dotrzeć w wyniku wieloletnich, pogłębionych kwerend bibliotecznych i archiwalnych przeprowadzanych na terenie Górnego Śląska. Zgromadzone porady wybrała z trzech typów tekstów polskojęzycznych, to jest kalendarzy wydawanych dla mieszkańców Śląska od połowy XIX wieku⁵ oraz kalendarzy ukazujących się w Zagłębiu

■ 3 K. Smyk, *Leksykon dziedzictwa kulinarnego Śląska. Recenzja*, „Ludzie. Wydarzenia. Przemiany. Kultura wsi. Kwartalnik popularnonaukowy Narodowego Instytutu Kultury i Dziedzictwa Wsi” 2023, nr 20 (1), s. 64.

4 Dorota Światały-Trybek popęłała osiem monografii, dwie antologie folklorystyczne, pięć prac pod redakcją oraz ponad 120 artykułów naukowych opublikowanych w recenzowanych czasopismach i monografiach zbiorowych. *Dziedzictwo kulturowe Śląska* propaguje, współpracując z licznymi instytucjami oświaty i kultury. Jest członkinią wojewódzkich i regionalnych konkursów kulinarnych i gwarowych. Zob. szerzej: <https://instytutjezykoznawstwa.wfil.uni.opole.pl/dorota-switala-trybek/>, dostęp: 30.10.2023.

5 Są to następujące kalendarze: Kalendarz katolicki dla ludu górno-szląskie-go, Katolik. Kalendarz Górnoszląski, Kalendarz Cieszyński, Kalendarz Rolników Szląskich, Kalendarz Polski Powszechny, Powszechny Kalendarz Polski rzymsko-i grecko-katolicki, ewangelicki i żydowski, astronomiczny, gospodarski i domowy; Powszechny Kalendarz Ludowy, Śląski Kalendarz Ludowy, Kalendarz Ludowy Powie-

Dąbrowskim i ziemi częstochowskiej. Trzecia grupa artykułów pochodzi z dodatku do czasopism: „Katolik” pt. „Wieś Polska. Poradnik dla gospodarzy i gospodyń wiejskich” oraz „Gazety Polskiej” (o tytule „Gospodarz i Gospodyni”) i „Poradnika Gospodarczego”. Ciekawe rady Dorota Światała-Trybek odnalazła w pozycji: *Rada pożyteczna to jest wybór doświadczonych wynalazków dla mieyskiego i wieyskiego gospodarstwa* wydanej we Wrocławiu w 1817 roku oraz w dwóch publikacjach Józefa Lompy: *Złota rodzinna książka, czy Skazówka do uprawy wszelkich warzyw i ogrodowin* (obie z 1858 r.).

Książka składa się z uwag wprowadzających, sześciu rozdziałów, rzetelnie sporządzonego wykazu źródeł oraz bibliografii. Całość dopełnia interesujący materiał ilustracyjny w postaci 36 rycin, z czego 29 fotografii. Autorka w większości pozyskała samodzielnie, wizytując 12 muzeów lub instytucji paramuzealnych (np. Izbę Regionalną w Borucinie czy „Izbę łód starki” w Chudowie). Siedem rycin to reprodukcje ciekawych kart z kalendarzy, na których czytelnik odnaleźć może na przykład reklamę preparatu na porost włosów zamieszczoną w „Kalendarzu Cieszyńskim na rok zwyczajny 1919” (s. 103).

Na pochwałę zasługuje sposób, w jaki Dorota Światała-Trybek sformułowała tytuły poszczególnych rozdziałów. Bez wątpienia przykuwają one uwagę czytelnika. Każdy jest dwuczłonowy. Pierwszy z członów (w czterech rozdziałach) ma formę zdania pytającego, drugi natomiast to związane dopowiedzenie (równoważnik zdania), jakiej sfery życia domowego porady dotyczą. Dla egzemplifikacji warto przywołać chociażby tytuł pierwszego rozdziału: *A kawa niefałszowana? Kulinaria w roli głównej* czy ostatniego: *Jak pozbyć się piegów, tłustej cery i odcisków? Pielęgnacja ciała*.

Częścią zasadniczą każdego rozdziału jest prezentacja konkretnych przepisów, wskazówek bądź receptur odnoszących się kolejno do: sposobów obróbki artykułów żywnościowych, przyrządzania potraw i napojów, odświeżania produktów spożywczych, przechowywania i konserwowania żywności, dbania o czystość w gospodarstwach domowych, sposobów zwalczania szkodników, metod leczenia różnych dolegliwości czy zabiegów pielęgnujących ciało. Formę przywołanych rad stanowią z reguły krótkie (jednozdanowe lub kilkuzdanowe) komunikaty. Jak wskazała Autorka: „*Practica* te cieszyły się wielkim powodzeniem wśród

ściowy Wszechświatowy, Uniwersalny Kalendarz Ludowy, Śląski Kalendarz Robotniczy, Kalendarz Górniczy „Szcześć Boże”, Kalendarz Górniczy i Hutniczy „Szcześć Boże”, Kalendarz Górniczo-Hutniczy, Kalendarz Śląski, Kalendarz Związku Śląskich Katolików, Kalendarz Niewiasty, Skarb Domowy, Kalendarz „Gazety Opolskiej”. Warto uzupełnić, iż dokładne omówienie zawartości wydawnictw kalendarzowych odnaleźć można w: K. Kossakowska-Jarosz, *Polskie kalendarze górnośląskie. Szkic monograficzny*, Opole 1994.

[ówczesnych – M. Sz.] czytelników, którzy zwracali się do redakcji i prosili o ich publikowanie”⁶.

Każdy rozdział rozpoczyna kilkustronicowy merytoryczny komentarz ukazujący tło historyczne, realia społeczne i kontekst kulturowy tamtych czasów.

Wyjątkowo ważnym zabiegiem, ułatwiającym czytelnikowi zrozumienie treści najstarszych przekazów, jest zastosowana przez Autorkę – a zaproponowana w literaturze przedmiotu przez Ireneusza Ihnatowicza – częściowa modernizacja pisowni, dostosowana do współczesnych zasad ortograficznych⁷.

Przygotowana przez opolską badaczkę⁸ publikacja spełnia swój cel – stanowi interesującą lekturę pozwalającą przede wszystkim poznać (ale także zrozumieć) wybrane elementy śląskiej codzienności, które do tej pory nie były przedmiotem badań historycznych bądź kulturoznawczych.

„Dobra rada złota warta...” jest wartościową pozycją opartą na rzetelnie zgromadzonym materiale. Jej odbiorcami mogą być nie tylko pracownicy naukowi, ale również nauczyciele historii i wiedzy o regionie, którzy z powodzeniem mogą wykorzystać jej treść jako interesujący materiał dydaktyczny do przeprowadzenia lekcji. Z kolei nauczyciele polonisci zaprezentowane rady i porady mogliby potraktować jako niecodzienny tekst kultury. Z uwagi na wymiar sentymentalny omawianej tematyki jestem przekonana, że książka zostanie ciepło przyjęta również przez seniorów. Z pewnością sięgną po nią i młode kobiety (mężatki, matki), które w dobie powrotu do natury, troski o zdrowy sposób żywienia swoich rodzin, dbałości o ekologię, znajdują w niej inspirację, oczywiście z zachowaniem należytej ostrożności w stosowaniu receptur, bowiem nie wolno zapominać, że w obecnych czasach, w dobie rozwiniętej medycyny, wiele porad straciło na znaczeniu.

Bogata treść, przystępny język, fotografie przywołujące wspomnienia z czasów dzieciństwa... Czytelnik może czerpać z tej pozycji pełnymi garściami. Możliwości wykorzystania przygotowanego przez Autorkę opracowania są szerokie, czego potwierdzeniem może być chociażby projekt kalendarza na rok 2024 przygotowany przez Muzeum „Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie”⁹.

■ 6 D. Świśla-Trybek, „Dobra rada złota warta”, czyli porady dla śląskiej gospodyni (na materiale z XIX i pierwszej połowy XX wieku), Chorzów 2022, s. 12.

7 Zob. szerzej: I. Ihnatowicz, *Projekt instrukcji wydawniczej dla źródeł historycznych XIX i początku XX wieku*, [@:] <https://rcin.org.pl/dlibra/publication/24489/edition/12551/content>, dostęp: 30.10.2023.

8 Dorota Świśla-Trybek od początku pracy naukowej związana jest z Uniwersytetem Opolskim.

9 Muzeum „Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie” opracowało kalendarz na 2024 rok z przysłowiami pochodzącymi z recenzowanej książki i grafikami inspirowanymi makatkami zgromadzonymi w skansenowych zbiorach muzealnych.

Review of the Book: *“Good Advice is Worth Gold” or Advice for a Silesian Housewife (Based on Sources from the 19th and the First Half of the 20th Century)*

The publishing house of the Museum “Upper Silesian Ethnographic Park in Chorzów” published a one-hundred-and-eighty-page book by Dorota Świtała-Trybek entitled: *“Good Advice is Worth Gold” or Advice for a Silesian Housewife (Based on Sources from the 19th and the First Half of the 20th Century)*. It is a large collection (over 600 texts) of tips mainly related to running a household, but also about home methods of treating various ailments and body care treatments. The wealth of sources that the author managed to access as a result of many years of library and archival research conducted in Upper Silesia is impressive. The book consists of introductory notes, six chapters, a carefully prepared list of sources and a bibliography. The whole is complemented by interesting illustrative material in the form of 36 pictures.

The publication prepared by a researcher from Opole fulfils its purpose; it is an interesting read that allows you to learn (but also understand) selected elements of Silesian everyday life that have not been the subject of specialised research so far.

“Good advice...” is a valuable book based on reliably collected material. It is recommended not only to academics, but also teachers of history and regional knowledge, as well as Polish language teachers. Due to the sentimental dimension of the subject matter, the book will probably be warmly received by seniors. It will certainly be useful to young women who follow the return-to-nature trend and want a healthy diet for themselves and their families. They will find a lot of inspiration in the book.

Keywords: review of the book, Silesian, culinary heritage, advice and recipes